

PERSPEKTIVITA

Karol Nandrásky

1) O haptickom a optickom poznávaní

Vnímanie určuje psychofyzická vybavenosť človeka. Zmyslové orgány všetkých organizmov sa vyvinuli podľa ich potreby a slúžia im na vyrovnanie sa s okolitým svetom. Z prispôsobenia našich zmyslových orgánov prostrediu vyplýva, že ich štruktúry súvisia so štruktúrami sveta. Sú s ním izomorfné do tej miery, že to dovoľuje orientáciu a prežitie.

Z piatich zmyslov človeka je najvýznamnejší zrak a hmat. Oči máme na to, aby sme videli a ruky, aby sme ohmatávali. Otázkou je, aký rozdiel je medzi videním očí a ohmatávaním rúk a aký vplyv má toto rozdielne zmyslové poznávanie na naše rozumové poznávanie. Aristotelíkovia sice prísne odlišujú zmyslové poznávanie od rozumového, ale také rozdeľovanie je otázne, pretože rozumové poznávanie začína už zmyslovým vnímaním. Zmyslová činnosť je u dospelého človeka nerozlučne spojená s činnosťou rozumovou a naopak.

Na základe povedaného môžeme nastolené otázky formulovať aj takto: Aký rozdiel je medzi očným (optickým) poznávaním a ručným, tj. haptickým (od gréckeho *haptó* = hmatám) poznávaním.

Ruka, vníma' (ohmatáva) hmatateľný svet hmoty, kým oko vníma svetelný svet svetla. V tomto súvisi možno povedať, že sú dva svety: Hmatateľný svet rúk a svetelný svet očí. Nejak sú si obidva podobné až do totožnosti, ale nejak sú celkom rozdielne. Aby sme spoznali rozdiel medzi nimi, zavrime oči a predstavme si svet v tme ako slepí a potom otvoríme oči a vnímajme svetelný svet. Spozorujeme, že ohmatávaný svet je ťažký a prevážne znehybnený. Skoro všetko v ňom stojí, alebo nehybne leží. Svetelný svet naopak, je prehľadný a nesmierne pohyblivý. Všetko sa v ňom pohybuje každým našim krokom, každým otočením hlavy. Ohmatávaný svet rúk je veľmi malý, svet očí nesmierne rozsiahly. Vo svete rúk má každá vec nemennú veľkosť a tvar, vo svete očí každá vec mení svoju veľkosť a tvar podľa toho, či sa približujeme alebo vzdiaľujeme, alebo ona sa približuje alebo vzdiaľuje od nás. V diaľke vidíme svetelnú podobu lesa: Priblížime sa k nemu a hľa, les nám zmizne a zostali len stromy.

Z povedaného vyplýva, že žijeme súčasne v dvoch svetoch, ktoré sa od seba líšia svojimi špecifickými vzťahmi a zákonitosťami. Preto pomenujeme rukou hmataný svet haptickým svetom a očami videný svet optickým svetom. V tomto vládnu vzťahy, závislosti a zákony svetla a očí, tj. optiky, kým v haptickom svete vládnu vzťahy, závislosti a zákony fyziky a mechaniky. Realita haptického sveta je ‚objektívna‘, na rukách nezávislá. Naproti tomu realita optického sveta je subjektívovaná, celkom závislá na pohyboch nášho tela, lebo sa pohybuje podľa nás a nie sama o sebe.

Optický svet je trojrozmerný, kým haptický svet je iba dvojrozmerný, alebo jednorozmerný. Haptik tu protestuje a povie, že haptický svet je tiež trojrozmerný, veď každé teleso má výšku, šírku a dĺžku. Má pravdu, ale haptický a zabúda na pravdu optickú. Výška, šírka a dĺžka sú tri rozmery ručné, haptické. Sú to miery blízka, ktoré dosiahneme rukami, aj keď šírku nazveme hĺbkou či diaľkou. Sú to miery stabilné a statické, ‚absolútne‘ a konštantné. Naproti tomu sa v perspektívach tiež hovorí o výškach a dĺžkach, ale šírku nazývame hĺbkou a diaľkou. Sú to miery jednak blízka, ktoré niekedy dosiahneme i rukami, jednak diaľky, ktorú dosiahneme jedine očami. V ručnom priestore je iba blízková miera, v opticky vnímanom priestore sú však dve miery: blízková a diaľková. Práve tá haptická miera pôsobí, že priestor sa mení na plochu, kým optická miera pôsobí, že plocha sa mení na priestor.

Einsteinovský obrat spočíva v tom, že Einstein prestal ohmatávať podoby objektov o sebe a začal pozorovať podoby objektov v pomere k pozorovateľovi, čiže vo vzťažných systémoch súradnic pozorovateľových očí. Keď sa začneme pohybovať, svetelný svet sa pohybuje a mení a to jednak ako celok, jednak jednotlivé veci a musíme rozlišovať, ktorý z týchto dvoch pohybov je haptický a ktorý optický. Keď sa niekto pohybuje so mnou napr. v aute, je môj a jeho pohyb v hmotnom svete haptický, ale opticky sa nepohybuje, pretože je v oči mne ako pozorovateľovi v stále rovnakom ‚vzťahu súradníc‘. Rovnako ani auto v pomere ku mne ako sediacemu v aute sa opticky nepohybuje, pretože sa nachádza v rovnakom vzťažnom systéme ako ja. Naproti tomu okolie auta, ktoré nie je v tomto vzťažnom systéme, hapticky, tj. objektívovane stojí, ale opticky, tj. subjektívovane odbieha väčšinou opačným smerom ako sa hapticky pohybuje auto.

Naznačili sme dva pojmy, ktoré sú špecifické pre svet optiky: Svetlo celý svet svetelných podôb vo vzťahu k pozorovateľovi do diaľky kontrahuje a do blízka abstrahuje (rozťahuje). Možno povedať, že svetlo prostredníctvom očí svet svetelných podôb do diaľky makroskopizuje a do blízka mikroskopizuje.

Dodajme, že svetelná diaľka sa v pomere k pozorovateľovi objektívuje, tj. diaľková podoba sa stavia pred neho a ďalej od neho, kým blízková podoba sa subjektívuje, tj. približuje k jeho subjektu. Preto kontrakcia (kontrahovanie) je objektiváciou a abstrahovanie (roztahovanie) je subjektíváciou svetelných podôb.

2) O zmyslovom a rozumovom poznávaní

Naše rozumové poznávanie súvisí s naším zmyslovým poznávaním. Ono je s ním nerozlučne spojené, či už priamo prostredníctvom vnemov alebo nepriamo v podobe predstáv, ktoré sú uložené v pamäti. Množstvo rozporov a nedorozumení vzniká tým, že sa nevidí hlboká noetická heterogenosť haptického a optického prístupu k realite.

Svoje myšlienky vyjadrujeme v slovách ako pojmoch, súdoch a úsudkoch. Pojmy, ktoré tvoríme, súvisia s predstavami, ktoré vznikli v nás prostredníctvom vnemov, ktoré korenia v haptickom alebo optickom poznávaní sveta, resp. sú ich metamorfózou. V mysli, v ktorej prevláda haptické vnímanie a predstavovanie sveta, dochádza aj k haptickému rozumovému poznávaniu, mysleniu a vyjadrovaniu. Tam, kde prevláda optické vnímanie a predstavovanie sveta, vzniká optické rozumové poznávanie, myslenie a vyjadrovanie. Haptické poznávanie má charakter duchovného (ideového) ohmatávania. Optické poznávanie má charakter optického, duchovného (ideového) vnímania. V prvom prípade ide o určitý ‚haptizmus‘, v druhom o ‚optizmus‘. Obidva spôsoby poznávania, spôsoby myslenia a vyjadrovania sa odlišujú od seba rôznosťou zákonitostí haptického a optického zmyslového sveta.

V súvisi s naznačeným prevládaním optického alebo haptického prístupu k svetu možno hovoriť aj o ideových (rozumových) haptikoch a ideových optikoch. Tak napr. Aristoteles dával rozhodne prednosť svetu našich rúk. Zmysel hmatu pokladal v človeku za najstarší, najvyvinutejší a najbohatší. V spise o duši píše, že hmatom človek vníma objekt s výnimočnou presnosťou a že vďaka hmatu človek je najdôvtipnejšou bytosťou zo všetkých živočíchov. Naproti tomu biblické myslenie dáva rozhodne prednosť svetlu sveta našich očí. Ježiš Kristus o sebe hovoril ako o svetle sveta a vzdychal nad slepotou tých, ktorí majú oči, aby nevideli.

Ohmatávaný svet ponecháva ruka objektívny tým, že sa ho len zvonka dotýka, takže väčšinou cítime, že ohmatávaný objekt je od nášho tela odlišný, na našom tele nezávislý. Naproti tomu svetelný svet nám nezjavuje svoju existenciu už letom lúčov, ale až keď otvoríme oči, do ktorých s lúčmi svetelný svet vniká a prejavuje sa na sietnici. S povedaným súvisí, že

haptické rozumové poznávanie je objektivistické a zabsolútňujúce, kým optické rozumové poznávanie je subjektívujúce a relativujúce. Ďalším pozoruhodným znakom rozdielnosti haptického a optického poznávania je, že rukami hmatáme hmotné jednotliviny, ktoré hmatom a rozumom individualizujeme a substancujeme tým, že ich od seba oddeľujeme, diferencujeme a antitetizujeme. ‚Haptickým‘ rozumom poznávaný svet je potom svetom substantív a na nich založených substancí, diferencovaných a antitetizovaných. Očami nevnímame svetelné jednotliviny (pokiaľ sa na niektorú zámerne nesústredíme), ale vnímame svetelný svet ako jednotný a súvislý celok. Tento celok svetelného sveta pôsobením zákonov svetla je syntetizovaný, rozprestrený do rovnovážnej jednoty diaľky a blízka. Z toho vyplýva, že náš zmysel hmatu a zhaptizovaný rozum je pôvodcom všetkých našich antitetizácií a diferenciácií do kontradikcie ako aj individuácií, kým náš zrak a optický rozum je pôvodcom všetkých našich syntetizácií a asimilácií do identifikácie ako aj kolektivizácií.

Haptické poznávanie, založené na haptickom rozume, vytvorilo mechanický obraz sveta. Keď predstavitelia klasickej fyziky zmyslove hapticky (zblízka) skúmali prírodu, museli prechádzať zo svojho zmyslového poznávania do rozumového poznávania, ale ich rozumové poznávanie prírody malo tiež charakter haptického rozumového poznávania, t. j. charakter substancálny, objektívny a absolútny. Možno povedať, že ich zhaptizované vedomie malo charakter vedomia, nezávislého na ich vedomí. Preto tvrdili napr., že svet je objektívny a absolútny, že ako kauzálny mechanický celok je determinovaný a nezávislý na ich vedomí. Z toho vyplýva, že ich spisy neobsahovali len výsledky ich haptickej a objektívnej skúsenosti, ale aj výsledky ich hapticky rozumových súdov, úsudkov a definícií, čiže ich haptickej gnozeológie. Keď Einstein zmyslove opticky (z diaľky) vnímal svet a prechádzal k jeho rozumovému poznávaniu, na základe svojho ‚optizovaného‘ rozumu tvrdil, že svet nie je absolútny, ale relatívny, závislý na stanovisku jeho pozorovateľa, takže aj jeho spisy obsahovali výsledky jeho optických (relativistických) súdov, t. j. jeho optické gnozeológie. V prípade klasickej i modernej fyziky popri haptickom a optickom prístupe prejavila sa v dielach fyzikov ich rozumová tvorivá činnosť haptického alebo optického rozumu.

Aspoň stručne treba poznamenať, že v mechanickom obraze sveta sa kresťania dusili a vymierali, keď už predtým boli otrávení ovocím aristotelisko-tomistického stromu vedenia, založeného na haptickom prístupe k duchovnému (ideovému) svetu v podobe filozofickej teológie Tomáša Akvinského. Teistický svet európskej kultúry sa najprv deizoval a potom ateizoval. Jeho aristotelisky zhaptizovanému rozumu sa Boh i Kristus skryl v mrákotách Akvinského ‚*latens Deitas*‘, keď jeho oči boli k svetu biblickej

metaforiky a tým optiky „ako oči netopiera voči slnku svetla,“ ako to písal citujúc Aristotela (Theologická summa I. Ot. I. čl. 5). Preto svojím haptickým rozumom ohmatával pestrofarebnú krajinu biblickej metaforiky a metafyzicky ju materializoval a objektivizoval ako ‚nadprirodzený‘ svet do diaľav vesmíru alebo do záhrobia, takže sa naša duchovná (ideová) záhrada stala púšťou.

3) Perspektíva a perspektivita

Perspektíva (od latinského slovesa ‚*perspicio*‘ = prezerám, vidím cez, poznávam, prenikám) obyčajne vyjadruje náuku o kreslení a zobrazovaní trojrozmerného priestoru na dvojrozsmernej ploche. Náuky perspektívy sa zmocnili haptici a predstavili ju ako náuku o pravidlách očného ‚zdania‘ a klamu. Nejde mi len o premenu tejto náuky na zákonitosť očnej pravdy a skutočnosti, ale aj o rozšírenie tohto pojmu z umeleckej oblasti do noetickej.

Perspektíva vzniká akonáhle lúče svetla odrazom či rozptylom od hmotných predmetov vniknú do našich očí a nám sa predstaví svetelný svet, ktorý je perspektívny. Perspektíva je teda synonymom videnia a zmyslovej optiky či optizmu ako spôsobu poznávania. Ako náuka o hmotnom (zmyslovom) videní perspektíva sa týka priestoru. Kým videnie je perspektívne poznávanie, hmatanie je poznávanie neperspektívne. Preto možno hovoriť aj o perspektivizovanom (optizovanom) a deperspektivizovanom (haptizovanom) poznávaní a tým splošňujúcim nazeraním. Pretože rozumové poznávanie sa vyvíja zo zmyslového poznávania až k jeho osamostatneniu, pokladám za vhodné pre optické rozumové poznávanie používať pojem perspektivity ako synonymum optizmu a perspektivizmu. Perspektivita je tak náuka o optickom rozumovom poznávaní ako jednom zo spôsobov rozumového poznávania, proti ktorému haptické rozumové poznávanie (haptizmus) nutno hodnotiť ako deperspektívne poznávanie.

Náuka perspektivity nás predovšetkým učí, že svet predstáv a pojmov, ktorý sme si o svete vytvorili, vznikol prevážne v relácii s našim nazeraním a je od neho závislý, ním vzniká i zaniká. Les neexistuje tomu, kto sa nikdy nepodíval na stromy zdiaľky. Strom by nikdy neexistoval tomu, kto by sa nikdy nepozeral na strom makroskopicky, ale iba mikroskopicky. To znamená, že existuje určitá škála javov (nejak podobne škále zvukov). Náš pojmový svet je tvorený z určitej perspektívy, ba i naše výroky i otázky vyjadrujeme z určitej perspektívy. Základným zákonom perspektívneho nazerania je, že diaľková podoba existencie je makroskopická, objektivovaná a singularizovaná, kým blízková podoba existencie je mikroskopická, magnifikovaná, abstrahovaná, subjektivovaná a pluralizovaná.

Perspektivitu možno charakterizovať aj ako nadstavbu perspektívy. Kým perspektíva je náukou správneho nazerania a zobrazovania javov priestoru, perspektivita je náukou správneho nazerania a zobrazovania javov času. Perspektíva je miestna (priestorová), kým perspektivita je časová, dejinná. Ak sa dívame do diaľok času, dívame sa duchovnými očami a vidíme duchovné podoby. Pri perspektívnom nazeraní aj tie sa približovaním magnifikujú a vzdalovaním minifikujú. Také nazeranie a zobrazovanie je v Biblii celkom bežné. Nemecký teológ E. W. Hengstenberg už v minulom storočí postrehol, že starozmluvní proroci sa dívali na čas ako na krajinu a pestovali perspektívne nazeranie, ktoré charakterizuje aj Ježišovo nazeranie. Hengstenberg myslel hlavne na Ježišove reči o eschatologickej budúcnosti, ale platí to aj o jeho podobenstvách, ktoré sú do očí bijúcou minifikáciou zložitých magnifikovaných procesov tak, aby sme ich mohli pojať do oka. Perspektívne nazeranie zastávali aj K. Heim a J. Ortega y Gasset a podľa L. v. Bertalanffyho perspektivizmus vyplýva zo všeobecnej teórie systémov a prekonáva myslenie v rozporoch.

Zvlášť veľký význam má perspektivita pre oblasť duchovného (ideového) sveta, pretože celý duchovný (ideový) svet úplne závisí od prístupu a spôsobu nazerania. Keď E. Drewermann v súvisi s interpretáciou tzv. ‚nehistorických‘ textov ako sú mýty, rozprávky, legendy, divy, ale aj vízie eschatológie a apokalypsy, hovorí o potrebe uplatňovať pravidlo rozťahovania času (*Zeitrafferregel*), pretože v tých archetypálnych textoch je nielen dej, ale aj čas zhustený, naráža na skutočnosť (i potrebu) perspektívneho nazerania, ktoré je primeranejším označením toho, o čo pri interpretácii tzv. ‚nehistorických‘ textov ide. Archetypálne texty sú obrazy a obrazy sú prejavom optickej zákonitosti, ktorá patrí do inej oblasti ako logika hmatu. K obrazu patrí zobrazované ako k symbolu symbolizované. Preto je tragikomické, keď zhaptizovaný rozum realisticky ohmatáva obrazy a pokladá ich za originál alebo s diaľkovými podobami zachádza ako s podobami blízka. Realizmus nazerania nie je iné ako haptizmus, tj. tendencia ohmatávať diaľky. Platí to aj o metafyzickom realizme Tomáša Akvinského, ktorému sa Kristov deň premenil na noc nevidenia. Ale ak Boh nestvoril naše hmotné oči ako oči netopierov, tak nechce mať z nás ani ideových netopierov. Bol to aristotelcky zhaptizovaný rozum, ktorý oči kresťanov premenil na oči netopierov, takže sme prestali vnímať farbami hýriaci svet obrazov biblických textov.

Perspektíva a perspektivita je umenie rátať do troch. Je umením objavu tretieho ako nástroja zjednotenia v podobe prechádzania medzi dvoma koncami nášho nazerania. Perspektivita ako prostriedok spojenia rozlúčeného je rozbitím aristotelskej zásady ‚*exclusi tertii*‘ (čokoľvek je A alebo B, tertium non datur). Táto aristotelská maxima je správna ako východisko

---

myslenia, ale finálne musíme tertium inkludovať (zahrňovať), ak chceme v našom nazeraní dualizované zjednotiť. Z perspektívneho nazerania vyplýva, že nemáme byť ani dualisti ani monisti ale trialisti. Ak je zdravie našich hmotných očí v tom, že vidia rovnako dobre do diaľky a blízka a medzi podobami diaľky a blízka prebieha syntetický proces videnia, čo je normou aj zdravých očí mysle, potom v súvisi s noetickými teóriami možno konštatovať túto patológiu nazerania. U metafyzikov sa prejavuje v tom, že ich noetické okuliare rušia syntetizujúci proces, takže finálne je medzi diaľkou matérie a blízkom ducha (idey) antitéza a status znehybnenosti (dualizmus). U idealistov sa prejavuje v tom, že svojimi okuliarmi rušia rozprestrenie diaľky a blízka, lebo hľadajú len do subjektivizovaného a idealizovaného blízka. U materialistov ide o proces protichodný k idealistom. Perspektivita uvedenej chyby nazerania odstraňuje tak, aby sme vnímali podoby diaľky i blízka a dochádzalo medzi nimi k syntetizujúcemu rozprestreniu v našom nazeraní.